

KOMUNIKACIJSKE STRATEGIJE U TROJEZIČNE DJEVOJČICE: PREBACIVANJE KODOVA

*Marija Popović**

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

*Kristina Cergol Kovačević***

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Cilj ovoga rada bio je istražiti komunikacijske strategije kojima se koristi trojezična djevojčica (4;11) kojoj je ukrajinski prvi nasljedni jezik, hrvatski drugi nasljedni jezik dok je njemački jezik okoline i njezin dominantan jezik. Istraživanje je provedeno u dva dijela.

U prvom dijelu istraživanja proveden je polustrukturirani intervju s ispitaničinim roditeljima kako bi se prikupile informacije o ispitanici. U drugom dijelu istraživanja snimili smo ispitaničin govor u njezinu prirodnom okruženju u trajanju od 34:49:44 sata. Analizirali smo dijelove transkripta koji obuhvaćaju njezine razgovore s ocem, a koji joj se obraća na hrvatskome jeziku.

Rezultati su pokazali da ispitanica koristi prebacivanje kodova kao preferiranu komunikacijsku strategiju, a zatim i strategiju mimike te kontrolu emocija i prijevod. Najčešći tip prebacivanja koji se pojavljuje u ispitaničinu govoru je unutarrečenično, potom međurečenično prebacivanje, dok je pronađen samo jedan slučaj prebacivanja unutar riječi. U trenutku prebacivanja, ispitanica najčešće proizvodi imenice kao vrstu riječi, potom glagole, a rjeđe ostale vrste riječi.

Ključne riječi: višejezično dijete, komunikacijske strategije, prebacivanje kodova, ukrajinski kao prvi nasljedni jezik, hrvatski kao drugi nasljedni jezik.

1. UVOD

Iako je višejezičnost danas svakodnevna pojava u mnogim obiteljima, osobito onima u kojima se čuvaju i održavaju nasljedni jezici, sposobnost djece koja odrastaju u takvom okruženju da se nose sa svim jezičnim kodovima kojima su izložena ne prestaje oduševljavati, i stručnjake koji ranu višejezičnost izučavaju i ostale osobe koje se s tom djecom susreću. Čini se da je odabir jezika koji višejezično dijete koristi u danome trenutku ponajprije uvjetovan znanjem o sugovorniku (odnosno djetetovim iskustvom o tome koji jezik

* marijakrasic05@gmail.com

** kristina.cergol@ufzg.hr

određeni član obitelji koristi), razinom znanja koje dijete ima u određenom jeziku (odnosno o tome ima li dovoljno jezičnoga inventara za izraziti ono što želi), kao i djetetovim karakterom. Čini se da djeca koja su ekstrovertirana i živahna rado prebacuju kodove (miješaju jezike) u komunikaciji jer koriste sredstva koja su im u danome trenutku na raspolaganju za izraziti što žele pa ih crpe iz prvoga jezika koji im je na umu. Za razliku od njih, čini se da djeca koja su mirnija i nešto povučenija manje prebacuju kodove (Ivir-Ashworth, 2006). Također, mlađa djeca češće prebacuju kodove, a kako odrastaju, prebacivanje kodova postaje rjeđe (npr. Ivir-Ashworth, 2006; Navracsics, 1999; Hoffmann, 1985). Također je poznato da s vremenom jezik okoline prevlada, odnosno postaje najjači jezik višejezičnih govornika (npr. Jelaska, 2005; Bhatia i Ritchie, 2013). Prebacivanje kodova česta je komunikacijska strategija koju višejezična djeca koriste kad naiđu na komunikacijske poteškoće uzrokovane primjerice slabijim poznavanjem jezičnoga koda koji se koristi u danome trenutku, no ona svakako nije jedina te je zanimanje stručnjaka usmjereno na različite komunikacijske strategije kojima djeca pribjegavaju, uključujući one nelingvističke prirode. U ovome se radu bavimo komunikacijskim strategijama koje u svojoj komunikaciji na hrvatskome jeziku koristi jedna višejezična djevojčica kojoj je njemački jezik okoline, dok je jezik njezine majke ukrajinski, a oca hrvatski te ta dva jezika koristi kao svoje nasljedne jezike, u krugu obitelji. U radu se osobito usredotočujemo na prebacivanje kodova kao najčešće korištenu strategiju u njezinu izričaju na hrvatskome jeziku.

2. NASLJEDNI JEZIK

Nasljedni su jezici svi jezici kojima govore imigranti i njihova djeca, a različit je od jezika okoline (Valdés, 2000: 1). Odnosno nasljedni je jezik najčešće jezik manjine i/ili jezik imigranata koji ne moraju nužno biti vrsni u svim jezičnim vještinama u tom jeziku (najčešće je vještina pisanja slabije razvijena od vještine govorenja, a nepotpuno usvojen nasljedni jezik očituje se u gramatičkoj točnosti izražavanja) (Jelaska, 2012). „Nasljednim govornikom u užem smislu smatra se onaj tko je donekle usvojio svoj jezik, barem u poimanju“ (Cvikić, Jelaska i Kanajet Šimić, 2010: 116) dok se u širem smislu nasljednim govornikom smatra osoba koja je vezana s govornicima neke druge kulture samo podrijetlom te su djelomično usvojili ili uopće nisu usvojili jezik (Cvikić i sur., 2010). Prema njihovoj okolini, Jelaska (2014) predlaže sljedeće podjele nasljednih govornika: starosjedilački, iseljenički i doseljenički nasljedni govornici. Starosjedilački nasljedni govornici su govornici čiji je jezik postao manjinski, unatoč tomu što je to izvorni jezik zemlje u kojoj oduvijek žive. S druge strane, iseljenički nasljedni govornici ne žive u zemlji iz koje potječu no usvajali su jezik svojih predaka u drugoj zemlji. Doseljenički su nasljedni govornici živjeli i usvajali svoj izvorni jezik izvan zemlje svojih predaka, a zatim su se doselili u nju. Nasljedni jezik najčešće je ujedno i govornikov materinski jezik kao i jezik

manjine u okolini u kojoj živi te će nakon nekog vremena govornik iskusiti razvijanje jezičnih vještina jezika okoline, ali istovremeno i smanjenje jezičnih vještina njihova materinskog, odnosno nasljednog jezika koji iz tog razloga, nakon nekog vremena, postaje govornikov drugi jezik (Jelaska, 2005: 24; Montrul, 2013: 169). Djeca imigranata intenzivno su izložena jeziku okoline kroz školski sustav gdje ga uče na strukturiran i formalan način te ga tako imaju i priliku bolje usvojiti, odnosno taj jezik postaje njihov dominantan jezik (Medved Krajnović, 2010: 72). U svojim su istraživanjima Pavličević-Franić, Gazdić-Alerić i Aladrović (2012) dokazale navedenu dominaciju proučavajući jezik hrvatskih nasljednih govornika koji žive u Njemačkoj te čiji je dominantni jezik upravo njemački. Bolonyai (1998) je također u svojem istraživanju, promatrajući mladu dvojezičnu djevojku koja je Mađarica, no već godinama živi u SAD-u, pokazala da jezik okoline nakon nekog vremena prevlada (unatoč povremenim posjetima rodnoj zemlji).

Nasljedni govornici nerijetko nastoje očuvati svoj nasljedni jezik jer on je snažan dio njihova identiteta. U očuvanju nasljednog jezika možda najveću ulogu imaju roditelji nasljednih govornika. Njihov stav prema očuvanju nasljednog jezika u njihove djece, razne aktivnosti u koje uključuju svoju djecu, školovanje usmjereno na određeni jezik kao i korištenje nasljednog jezika kod kuće, uvelike utječe na to hoće li i u kolikoj mjeri njihov nasljedni jezik biti sačuvan (Novak Milić, 2017).

3. KOMUNIKACIJSKE STRATEGIJE U VIŠEJEZIČNE DJECE

Le Pichon-Vorstman (2010) navodi da se poteškoće koje se javljaju u komunikaciji između višejezičnih govornika mogu savladati ukoliko za to postoji volja govornika te ističe da je odlučnost u želji za ostvarivanjem komunikacije jedan od najvažnijih elemenata u rješavanju komunikacijskih poteškoća. Pritom je potrebno odabrati one strategije koje su najprimjerenije u danoj situaciji te ih znati adekvatno upotrijebiti (ibid.). Kako bi istražila kojim komunikacijskim strategijama pribjegavaju višejezična djeca, Le Pichon-Vorstman izložila je jednojezičnu i višejezičnu djecu u dobi između 4 i 11 godina komunikacijskim situacijama u kojima sugovornici ne dijele jezik djeteta, odnosno ekstremnim situacijama u kojima nedostaje međusobnog razumijevanja zbog nepoznavanja jezika (engl. *exolingual situation*, Le Pichon-Vorstman et al., 2009). Tijekom individualnog intervjua, djeci su postavljena pitanja otvorenog tipa te su zabilježene njihove reakcije. U analizi se gledalo koju će strategiju dijete upotrijebiti kako bi riješilo komunikacijsku poteškoću na koju je naišlo. Također, uspoređeni su rezultati jednojezične djece s rezultatima višejezične djece. Promatrano je devet strategija: (1) strategija usmjerene pozornosti pri kojoj se dijete fokusira na identifikaciju problema; (2) strategija predviđanja u kojoj dijete simultano razmišlja naglas i razrađuje plan djelovanja; (3) strategija kontrole emocija pri kojoj je dijete odlučno u

komunikaciji no ne pokazuje frustraciju; (4) strategija suradnje u kojoj dijete predlaže određenu radnju kao komunikaciju; (5) strategija mimike u kojoj se dijete koristi tijelom za komunikaciju; (6) strategija prebacivanja jezika pri kojoj dijete predlaže drugi jezik za komunikaciju; (7) strategija traženja pomoći u kojoj dijete traži pomoć od treće osobe; (8) strategija imitiranja gdje dijete oponaša neku osobu te (9) strategija pojašnjenja pri kojoj dijete daje više prijedloga s istim značenjem. Rezultati su pokazali da su najčešće korištene strategije strategija predviđanja i strategija usmjerene pozornosti dok su najmanje korištene strategije strategija imitiranja i strategija traženja pomoći. Dok su jednojezična djeca najčešće koristila strategiju predviđanja, višejezična su djeca najčešće koristila strategiju pojašnjenja, kontrole emocija te prebacivanja kodova. Što se tiče ostalih strategija, uočena je njihova podjednaka zastupljenost kod jednojezične djece i višejezične djece.

Analizirajući greške u pisanju u dvojezične migrantske djece (hrvatski i srpski pripadnici treće generacije koja živi u Njemačkoj), Ljubešić (1992) navodi dodatne dvije strategije koje su djeca koristila u rješavanju komunikacijskog problema. Sudionici istraživanja dobili su kratak tekst na njemačkom jeziku koji su trebali prepisati tako da ga njihova obitelj iz domovine razumije. Djeca su koristila dvije strategije – strategiju prepričavanja i strategiju prevođenja od kojih je strategija prepričavanja prevladala „jer je ona ispitanicima bila bliža i vjerojatno manje naporna“ (ibid.: 60).

U ovome ćemo se radu, od navedenih komunikacijskih strategija, najviše usredotočiti na strategiju prebacivanja kodova.

4. PREBACIVANJE KODOVA

U razgovoru, višejezični govornici često alteriraju između dvaju ili više jezika koje poznaju, odnosno često prebacuju kodove (v. npr. Grosjean, 1982: 145). Definirajući koncept kontinuuma jezične aktivacije u dvojezičnih govornika, Grosjean (2008) govori o dvojezičnom kraju tog kontinuuma gdje se često pojavljuje prebacivanje kodova. Za razliku od dvojezičnog kraja kontinuuma, na jednojezičnom se kraju rijetko miješaju jezici te je pretežno aktivan samo jedan jezik (iako se drugi jezik ili jezici koje govornik zna nikad ne mogu u potpunosti deaktivirati). Na dvojezičnom se kraju, prema autoru, nalaze temeljni jezik ili jezik matrice (engl. *base language*; Grosjean, 2008: 160) i jezik – gost (engl. *guest language*). Oba su jezika vrlo aktivna, ali je temeljni jezik onaj koji je u danom trenutku u uporabi te je najaktivniji. Vrlo slično, Barnes (2006) definira temeljni jezik kao „jezik koji se govori u određenom trenutku“¹ (2006: 17) dok termin jezik – gost definira kao jezik koji je privremeno deaktiviran do pojave prebacivanja kodova, što nije u skladu s Grosjeanovim stajalištem,

¹ Na mjestima u tekstu gdje se poziva na literaturu na stranome jeziku, autorice su ponudile prijevod na hrvatski jezik.

budući da on ne vjeruje u potpunu deaktivaciju nekog od jezika govornika. Prema analogiji, u trojezičnih govornika koji prebacuju kodove između svoja tri jezika, jezik koji je najviše zastupljen u komunikaciji možemo smatrati temeljnim jezikom, dok su preostala dva jezika jezici – gosti koji se snažnije aktiviraju prema potrebi (te u tim trenutcima postaju temeljni jezici).

Neki autori naglašavaju razliku između termina *prebacivanje kodova* (engl. *code-switching*) i *miješanje kodova* (engl. *code-mixing*). Primjerice Bhatia i Ritchie (2013) definiraju prebacivanje kodova kao međurečenično prebacivanje nastalo pod utjecajem društvenih i psiholoških faktora dok miješanje kodova definiraju kao unutarrečenično prebacivanje koje je određeno gramatičkim pravilima. S druge strane, neki autori ne priznaju razliku između navedenih termina te ih obuhvaćaju jednim nazivom – prebacivanje kodova. No uz prebacivanje kodova, ističu i termin posuđivanje koje je definirano kao „uvođenje pojedinih riječi ili kratkih, zamrznutih, idiomatskih fraza iz jednog varijeteta u drugi“ (Gumperz, 1982: 66). S druge strane Myers-Scotton (1992) ne slaže se da su termini prebacivanje kodova i posuđivanje toliko razdvojeni, već da imaju više sličnosti nego različitosti. Myers-Scotton (1993) također se protivi i razlikovanju prebacivanja kodova od miješanja kodova te smatra da, iako unutarrečenično prebacivanje kodova stavlja različite psiholingvističke naglaske na sustav proizvodnje jezika od međurečeničnog prebacivanja, ta dva tipa prebacivanja kodova mogu imati slične socijalno-psihološke motive. Iz tog razloga, autorica smatra da pojam prebacivanje kodova pokriva i jedan i drugi tip prebacivanja pa se prema potrebi razmatra unutarrečenično prebacivanje kodova i međurečenično prebacivanje kodova. Poput Myers-Scotton (ibid.), Klimpfinger (2009) je, iz razloga što se njezin rad ne fokusira na konceptualne razlike između triju termina (prebacivanje kodova, miješanje kodova i posuđivanje), sve takve primjere nazvala prebacivanjem kodova. Iz istih navedenih razloga u ovome radu sve primjere alteracija između jezika u višejezičnih govornika obuhvaćamo jednim terminom – *prebacivanje kodova*.

4.1. Klasifikacija prebacivanja kodova

Različiti autori predlažu razne klasifikacije prebacivanja kodova. Grosjean (1982: 146) naglašava veličinu elemenata koje prebacivanje kodova obuhvaća te tako govori o prebacivanju kodova koje obuhvaća samo jednu riječ, zatim ono koje obuhvaća frazu, rečenicu ili nekoliko rečenica. U svojem istraživanju, Klimpfinger (2009) navodi sličnu podjelu prebacivanja kodova: pojedinačne riječi, kratke fraze i veći „sklopovi“ (engl. *chunks*). Paradis (2007) ističe pojam mjesto prebacivanja kodova te ga prema tome dijeli na dva tipa. Prvi tip prebacivanja nazivaju međurečenično prebacivanje jer se odnosi na prebacivanje između dva izričaja dok drugi tip prebacivanja nazivaju unutarrečenično jer se, za razliku od prvog tipa prebacivanja, odvija unutar jednog izričaja. Slično tome, Myers-Scotton (2006) govori o *međurečeničnom prebacivanju*

kao prebacivanju između dviju rečenica, *unutarrečeničnom prebacivanju* kao prebacivanju unutar rečenice te *prebacivanju unutar riječi* te smo se za potrebe ovoga rada opredijelili za navedenu podjelu prebacivanja kodova prema mjestu prebacivanja. Poplack (1980) navodi tri tipa prebacivanja kodova: prebacivanje oznaka (engl. *tag-switching*), međurečenično prebacivanje i unutarrečenično prebacivanje. Prebacivanje oznaka odnosi se na umetanje oznake na jednom jeziku u izjavu koja je realizirana na drugom jeziku. Za razliku od Paradis, osim kao prebacivanje između dviju rečenica, Poplack međurečenično prebacivanje definira i kao prebacivanje između dviju surečenica dok unutarrečenično prebacivanje definira kao prebacivanje unutar riječi.

4.2. *Vrste riječi proizvedene pri prebacivanju kodova*

Autori koji su se bavili istraživanjem vrsta riječi proizvedenih kod prebacivanja kodova došli su do vrlo sličnih rezultata, odnosno većina autora potvrđuje imenice kao najčešću vrstu riječi proizvedenu pri prebacivanju kodova. Poplack (1980) je u svojem istraživanju analizirala govor portorikanskih stanovnika koji žive u dvojezičnoj zajednici te se usredotočila na unutarrečenično prebacivanje kodova. Sudionici su najčešće pri prebacivanju proizvodili imenice iza kojih su redom slijedili veznici, prilozi, glagoli, pridjevi, determinanti i na posljednjem mjestu, prijedlozi. Testirajući vrijednost tri lingvistička ograničenja (ekvivalentnost strukture prema kojoj oba jezika sadrže površinske strukture kod kojih najčešće dolazi do prebacivanja, veličinu sastavnog dijela prema kojoj se sastavnice više razine (npr. rečenice) češće prebacuju od sastavnica niže razine (npr. imenice, glagoli itd.) te slobodni morfem koji zabranjuje prebacivanje kodova između slobodnog i vezanog morfema (Poplack, 1980)) kod prebacivanja kodova u govornika španjolskog i hebrejskog u dobi od 4 do 91 godine, Berk-Seligson (1986) također je navela imenice kao najčešću vrstu riječi proizvedenu u trenutku prebacivanja. Isto tako, ispitujući distribuciju leksičke supstitucije prema vrsti riječi u analizi miješanja jezika u dvogodišnjaka, Redlinger i Park (1980) utvrdili su da su imenice najzastupljenija vrsta riječi. Iza imenica slijede, u nešto drugačijem redoslijedu od rezultata koje navodi Poplack, prilozi, članovi, zamjenice, glagoli, pridjevi, prijedlozi, a najmanje zastupljena vrsta riječi bili su veznici (kod Poplack su veznici na drugom mjestu, iza imenica). Suprotno njima, Ivir-Ashworth (2006), promatrajući svoje dvije trojezične djevojčice, ne nalazi određenu vrstu riječi koja prevladava pri prebacivanju kodova te navodi: „vidljivo je da djevojčice umeću najrazličitije vrste riječi iz svakoga jezika: od imenica i glagola, preko pridjeva i priloga do osobnih zamjenica i prijedloga“ (ibid.: 163).

5. ISTRAŽIVANJA PREBACIVANJA JEZIČNIH KODOVA U TROJEZIČNE DJECE

Ivir-Ashworth (2006) se u svojem istraživanju primarno usredotočuje na prebacivanje kodova u komunikaciji malih višejezičnih govornica. Djevojčice sa svojom obitelji žive u Engleskoj, majka je Hrvatica te s djevojčicama razgovara na hrvatskom jeziku dok je njihov otac Englez, no s djevojčicama razgovara na njemačkom jeziku. Također, roditelji međusobno razgovaraju na njemačkom jeziku. Budući da je jezik okoline engleski te djevojčice, uz hrvatski i njemački, koriste i engleski jezik, u radu se daje veći broj primjera prebacivanja kodova između dva, ali i tri jezika kod djevojčica u dobi od 1;3–1;10 te 2;1–3;4 godine, no nakon određene dobi (nakon polaska u školu), trojezično prebacivanje kodova više se ne pojavljuje u govoru djece. Navracsics (1999) također nailazi na reduciranje broja prebacivanja kodova tijekom odrastanja dvoje trojezične djece (koja su govornici perzijskog, engleskog i mađarskog jezika) u dobi od 2;11 i 1;10. Hoffmann (1985) je promatrala prebacivanje kodova kod svoje dvoje djece od njihova rođenja do trenutka kad su imali 8;5 i 5;5 godina. Majka govori njemački, otac španjolski jezik, a žive u Ujedinjenom Kraljevstvu. Roditelji su se od početka dogovorili da će koristiti svoje materinske jezike u razgovoru s djecom te da će koristiti španjolski jezik kao jezik komunikacije između sebe. Autorica navodi da su njezina djeca dvojezična od rođenja te trojezična od rane dobi te da su u njihovu slučaju, njemački i španjolski njihovi nasljedni jezici, a da je engleski njihov jezik okoline. Oba djeteta često prebacuju kodove između sva tri svoja jezika no kao što nalazimo i kod svih dosadašnjih autora, kaže da nakon određene dobi, odnosno nakon polaska u školu, prebacivanje kodova s vremenom postaje rjeđe. Također Davidiak (2010) proučava prebacivanje kodova kod dviju trojezičnih djevojčica koje su u vrijeme istraživanja imale 6 i 9 godina. Obitelj živi u SAD-u, gdje su djevojčice i rođene. Njihova majka govori španjolski, otac njemački te navedene jezike koriste u razgovoru s djevojčicama. Autorica potvrđuje da je jezik okoline, odnosno engleski jezik, dominantan jezik obiju djevojčica te istražuje prebacivanje kodova, za koje kaže da se s povećanjem starosne dobi djece smanjuje.

Vidljivo je da sva navedena istraživanja prebacivanja kodova u višejezične djece daju slične rezultate, odnosno, pokazuju da djeca prebacuju kodove između sva tri jezika te da se ta komunikacijska strategija s odrastanjem djeteta sve rjeđe koristi. Također se uvijek potvrđuje to da jezik okoline s vremenom počinje dominirati.

6. CILJ I ISTRAŽIVAČKA PITANJA

Cilj ovog istraživanja bio je prikazati kontekst jezične uporabe i komunikacijske strategije koje koristi jedna trojezična djevojčica (govornica hrvatskog, ukrajinskog i njemačkog jezika) u razgovoru sa svojim ocem koji joj se obraća isključivo na hrvatskome jeziku (ispitaničin najslabiji jezik). Posebno smo se

usredotočili na prebacivanje kodova kao očekivano najčešću komunikacijsku strategiju te nas je zanimalo koliko će često biti upotrijebljeni različiti tipovi prebacivanja, konkretno međurečenično prebacivanje, unutarrečenično prebacivanje te prebacivanja unutar riječi. Konačno, zanimalo nas je hoće li sudionici pri prebacivanju kodova proizvoditi neke vrste riječi češće od drugih.

7. METODOLOGIJA

7.1. Opis ispitanice

U ovoj studiji slučaja, ispitanica je trojezična djevojčica (4;11), iseljenička nasljedna govornica hrvatskog i ukrajinskog jezika, koja je rođena i živi sa svojim roditeljima i tek rođenim bratom u Beču u Austriji. Njezin otac je Hrvat, a majka Ukrajinka te oboje roditelja koriste svoje materinske jezike u razgovoru s kćeri. S polaskom u vrtić (u dobi od 2;5 godine), ispitanica je započela usvajati njemački jezik.

7.2. Instrumenti i procedura

Istraživanje je provedeno u dva dijela. Prvi dio uključuje polustrukturirani intervju (v. prilog) koji je proveden s roditeljima ispitanice u njihovu domu. Roditelji su u intervjuu ispričali kako je ispitanica usvojila svoja tri jezika, kako se njima koristi te opisali ispitančinu dnevnu rutinu što je znatno pomoglo pri odabiru načina i vremena snimanja ispitanice. Pritom smo se usredotočili na komunikaciju s ocem koja nas je posebno zanimala. U intervjuu smo također pokušali saznati koji je najjači, odnosno najslabiji, jezik ispitanice. Stoga smo upitali roditelje koji jezik ispitanica najviše koristi (pretpostavilo se da je jezik koji najviše koristi ujedno i njezin najjači jezik) te u kojem jeziku najviše griješi (kako bi se utvrdilo koji joj je najslabiji jezik). Roditelje smo također zatražili da opišu osobnost ispitanice. Konačno, upitali smo ih koje su komunikacijske strategije primijetili da ispitanica koristi u situacijama u kojima dolazi do komunikacijskih poteškoća te u kojim su situacijama primijetili da dolazi do prebacivanja kodova.

U drugom dijelu istraživanja, snimao se govor ispitanice u njezinu prirodnom okruženju (obitelji) koristeći diktafon. Uređaj je bio pričvršćen za ispitančinu ogrlicu te joj nije smetalo nositi ga niti ju je ometao u njezinim svakodnevnim radnjama. Snimanje je trajalo četiri dana s prekidima, a ukupno trajanje snimke bilo je 34 sata, 49 minuta i 44 sekunde. Snimanje se odvijalo tijekom vikenda i nacionalnih praznika kako bi se ispitanicu stavilo u što veći broj situacija u kojima bi mogla koristiti sva svoja tri jezika, što je uglavnom onda kad je njezin otac kod kuće. S roditeljima je unaprijed dogovoreno isključivanje uređaja, ukoliko dođe do neočekivanih situacija, sve dok takva situacija ne prođe. Prije početka intervju, roditelji su dali svoj pismeni

pristanak za intervju, snimanje govora ispitanice i njihova govora te je cijelo istraživanje napravljeno u skladu sa svim etičkim zahtjevima. Govor ispitanice i njezinih roditelja po završetku je snimanja transkribiran te analiziran.

Pri transkribiranju i navođenju primjera u ovom radu upotrijebljeni su sljedeći simboli transkripcije (prema Škevin i Jazidžija, 2017):

Njemački jezik	masna, mala slova
HRVATSKI JEZIK	VELIKA SLOVA
Ukrajinski jezik	Century Gothic, font 10
<u>SRODNICA</u>	<u>MASNA, VELIKA, PODCRTANA SLOVA</u>
(.)	mikropauza
{ }	istovremeni govor ili prekid govornika
(Hrvatski jezik)	prijevod na hrvatski jezik
[]	ispravna rečenica/riječ (greške u izgovoru)
()	nemogućnost razumijevanja govora
<u>Uobičajeni izraz</u>	<u>podcrtano</u>
O	Otac ispitanice
I	Ispitanica

8. REZULTATI I DISKUSIJA

8.1. *Interuju – kontekst uporabe triju jezika ispitanice*

Ispitanicu smo definirali kao iseljeničku nasljednu govornicu (prema Jelaska, 2014) jer od rođenja koristi jezike svojih roditelja: hrvatski i ukrajinski, koje je u okviru obitelji usvojila u drugoj zemlji. S obzirom na razinu znanja ispitaničinih nasljednih jezika, mogli bismo ukrajinski nazvati njezinim *prvim nasljednim jezikom*, a hrvatski *drugim nasljednim jezikom*. Unatoč tomu što roditelji međusobno, otkad su se upoznali pa do danas, koriste engleski jezik u razgovoru jedno s drugim, njihova kći ne govori engleski (u vrlo rijetkim slučajevima čini se da ispitanica pokušava koristiti neke engleske riječi). Osim u razgovoru s roditeljima, ispitanica je izložena svojim dvama nasljednim jezicima kad komunicira sa svojom rodbinom, s kojom provede najmanje 3–4 tjedna godišnje. Također, povremeno je dodatno izložena ukrajinskom jeziku jer joj je dadilja Ukrajinka.

Kad ispitanica razgovara sa svojom majkom, ona koristi ukrajinski jezik te ne prebacuje mnogo kodove. Kad razgovara s ocem, roditelji kažu da se najčešće prebacuje između hrvatskog i njemačkog jezika, a povremeno se prebacuje i na ukrajinski te da na očeva pitanja najčešće odgovara na njemačkom što nije iznenađujuće jer smatraju da je hrvatski jezik na kojem se najteže izražava. U takvoj situaciji, otac joj kaže da ju ne razumije nakon čega ispitanica zastane, promisli te mu odgovori na hrvatskom, odnosno koristi strategiju prevođenja (prema Ljubešić, 1992). U situaciji u kojoj se ispitanica

nalazi s očevim roditeljima, ona najviše koristi hrvatski jezik, a ukoliko ju oni ne mogu razumjeti, pokušava se sjetiti sinonima. S druge strane, ukoliko je s majčinim roditeljima, mnogo manje prebacuje kodove te najviše govori na ukrajinskom jeziku. Sa svojim prijateljima kao i sa svom djecom, neovisno o jezicima koje ona govore, započinje komunikaciju na njemačkom.

Ukoliko nisu kod kuće, ispitanica se češće prebacuje na njemački te ga koristi u razgovoru s oba roditelja. Oni smatraju da se to događa zato što ispitanica primjećuje da njezini roditelji razgovaraju na njemačkom s drugim ljudima. Njezina majka prisjeća se situacije u kojoj je, nakon što je upozorila ispitanicu da govori na ukrajinskom, ona odgovorila da zna da je majka može razumjeti kad govori na njemačkom.

Pokušavajući održati sva tri jezika aktivnima, roditelji provode razne aktivnosti s ispitanicom. Kad joj čitaju, roditelji koriste svoj materinski jezik, a napominju i da djevojčica s lakoćom može odabrati knjige koje njezin otac čita te one koje joj njezina majka čita, ovisno o jeziku na kojem je knjiga napisana. Ispitanica većinom gleda animirane filmove na njemačkom jeziku no povremeno i na engleskom. Kao mlađa, mnogo je više gledala animirane filmove na ukrajinskom jeziku, no kako se približavalo vrijeme polaska u vrtić, roditelji su željeli da njihova kći bude u intenzivnijem kontaktu s njemačkim pa su je i televizijskim programima izložili tom jeziku.

Dok majka ne može sa sigurnošću reći koristi li ispitanica više njemački ili ukrajinski jezik, otac smatra da najčešće koristi njemački jer se njime služi u vrtiću, ali i za vrijeme igre. Također dodaje da ne dolazi do prebacivanja kodova u situacijama u kojima je njemački glavni jezik komunikacije. U skladu s istraživanjima nasljednih govornika i njihovih kompetencija (Pavličević-Franić i sur., 2012) koja pokazuju da je jezik okoline govornikov najjači jezik, roditelji se slažu da njihova kći najmanje griješi na njemačkom jeziku, odnosno smatraju da je njemački njezin najjači jezik. S druge strane, primjećuju više grešaka u njezinim nasljednim jezicima što se slaže s rezultatima drugih istraživanja (Hoffmann, 1985; Bolonyai, 1998; Davidiak, 2010). Prema tome, dominantan jezik ispitanice bio bi upravo njemački jezik.

Roditelji su ispitanicu opisali kao izrazito emotivno, umjetnički nastrojeno i sretno dijete. Očekuje se da djeca koja su tako ekstrovertirana više prebacuju kodove od djece koja su introvertirana (Ivir-Ashworth, 2006:163; Davidiak, 2010:109). Uspoređujući svoje dvoje djece, Ivir-Ashworth navodi da se njezino starije ekstrovertirano dijete čini kao da nema vremena stati i razmisliti na koji način nešto reći te autorica smatra da upravo to stimulira njezino prebacivanje. S druge strane, njezina druga kći, koja je introvertirana, često zastane kako bi razmislila što i kako reći što rezultira manjim brojem prebacivanja kodova u njezinu govoru u odnosu na sestru. Vrlo slično, pri istraživanju govora svoje dvoje djece, Hoffmann (1985) zaključuje da veći broj prebacivanja u govoru njezina starijeg djeteta u odnosu na mlađe dijete „može biti odraz njegove osobnosti: on jednostavno nema vremena i strpljenja stati i razmisliti na koji

način će složiti ono što želi reći“ (Hoffmann, 1985: 490). Budući da je ispitanica u ovome istraživanju također ekstrovertirano dijete, očekuje se da će u njezinu govoru dolaziti do većeg broja prebacivanja kodova.

Što se tiče emocija, roditelji misle da one ne utječu na korištenje jezika već ispitanica najčešće koristi jezik sugovornika, a prebacivanje se događa neovisno o tome kako se osjeća u tom trenutku. Za razliku od nje, odrasli višejezični govornici najčešće koriste upravo svoj materinski jezik kako bi izrazili svoje osjećaje (e. g. Pavlenko, 2005; Karabin i Cergol Kovačević, 2016).

Ukoliko dođe do komunikacijskih poteškoća, bilo u razgovoru s roditeljima, obitelji ili prijateljima, roditelji primjećuju da je njihova kći poprilično uporna i odlučna u tome da ju njezini sugovornici razumiju te ne odustaje tako lako od svoga nauma. Najčešće u takvim situacijama ponavlja rečeno nekoliko puta dok njezini sugovornici pokušavaju dokučiti što se od njih traži. Ukoliko to ne uspije, ispitanica jednostavno pokaže na ono što želi ili se posluži mimikom na način da tijelom pokaže što želi. Roditelji kažu da, u nedostatku riječi za izražavanje na određenom jeziku u trenutku govora, djevojčica najčešće prebacuje kodove.

8.2. *Slušni zapis – komunikacijske strategije u razgovoru s ocem*

Budući da su roditelji istaknuli hrvatski kao najslabiji jezik ispitanice, za potrebe ovog istraživanja analiziran je samo razgovor ispitanice i njezina oca jer se očekuje da će u slučaju komunikacijskih poteškoća, ispitanica upotrijebiti komunikacijske strategije kako bi ostvarila uspješnu komunikaciju unatoč poteškoćama.

8.2.1. *Komunikacijske strategije*

Prebacivanje kodova kao najčešće korištenoj komunikacijskoj strategiji posvetit ćemo veći dio naših razmatranja nešto kasnije u tekstu. Najprije ćemo predstaviti one rjeđe korištene strategije. Tako je druga često korištena komunikacijska strategija mimika (primjer 1).

Primjer 1

O: BRAVO (IME ISPITANICE).

I: **Ich habe, du hast einmal (.) gewinnt [gewonnen].**

(Ja sam, ti si jednom (.) pobijedio.)

O: TI SI JEDNOM POBIJEDIO.

I: TI SI JEDNOM PE (.) Tato **MOŽEŠ das nehmen?**

((.) Tata, možeš li ovo uzeti?)

O: ŠTA?

I: TAKO.

O: ŠTA?

- I: TAKO.
 O: DA TE GURAM?
 I: Aha.

Mimika kao strategija većinom je upotrijebljena u situacijama u kojima otac potiče ispitanicu na korištenje hrvatskog jezika pri čemu se ispitanica ne može prisjetiti hrvatske riječi za ono što je rekla ili joj je možda ta riječ nepoznata na hrvatskom jeziku. U nedostatku riječi na hrvatskom jeziku, ispitanica najčešće rukama oblikuje ono što želi.

Osim prebacivanja kodova i mimike, ispitanica vrlo često koristi još jednu strategiju – kontrolu emocija. Le Pichon-Vorstman (2010) govori o kontroli emocija kao komunikacijskoj strategiji koju višejezični govornici koriste u rješavanju komunikacijskih poteškoća. Navedena se strategija često uočava kod ispitanice u situacijama u kojima ju otac potiče na uporabu hrvatskog jezika. Pronađen je samo jedan (!) primjer u kojemu ispitanica, iako odlučna u namjeri da ju otac razumije, nije u mogućnosti kontrolirati emocije (primjer 2). U svim drugim zabilježenim slučajevima ona bi ustrajala u pokušaju ostvarivanja komunikacije.

Primjer 2

- P: () **Und jetzt, Augen auf! Auf!**
 (A sada, otvori oči! Otvori)
- O: {NIŠTA TE NE RAZUMIJEM.
- I: **Auuuugen! Offen.**
 (Oooočiiii! Otvori.)
- O: NIŠTA TE JA NE RAZUMIJEM.
- I: **Augen offen!**
 (Otvori oči!)
- O: NE RAZUMIJEM.
- I: **Ah..da muss ich jetzt (.) Papaaa, Augen offen! Oaaah**
 (Ah...sada moram (.) Tataaaa, otvori oči! Oaaah)
- O: NIŠTA JA TEBE NE RAZUMIJEM.
- I: **Augen offen!**
 (Otvori oči!)
- O: A-a. NE ZNAM ŠTA TO ZNAČI.
- I: DOBLO [DOBRO].

U primjeru se primjećuje uzrujanost jer ju otac „ne razumije“. Ispitanica se pokušava ispraviti (*Augen auf – offen*) te potom uporno ponavlja izgovorenu

riječ. Sa svakim ponavljanjem, ispitanica izgovara riječ glasnije i izražajnije. S obzirom na to da njezin otac ne odustaje u svom naumu da ju usmjeri na komunikaciju na hrvatskom, ispitanica odustaje, završava razgovor na tu temu ne ostvarujući svoj cilj te prelazi na iduću radnju. Uočavamo poteškoće pri izgovoru glasnika /r/, no to ne smatramo neobičnim jer i jednojezična djeca u hrvatskome jeziku znaju imati slične poteškoće.

8.2.2. *Prebacivanje kodova kao najčešće upotrijebljena komunikacijska strategija*

Pri analizi rezultata, najprije smo pokušali utvrditi koji je pretežno temeljni jezik ispitanice u razgovoru s njezinim ocem. Budući da otac koristi hrvatski jezik u razgovoru s kćeri, očekivano je da upravo taj jezik bude temeljni jezik u njihovu razgovoru, no rezultati su pokazali da, iako se obraća ocu, ispitanica vrlo često upotrebljava njemački jezik. Unatoč tomu, uviđamo da je i hrvatski jezik ispitanice aktivan (u skladu s Grosjeanom, 1982) jer razumije svog oca te reagira na njegovo obraćanje.

Tretiramo li njemački kao pretežno temeljni jezik, rezultati pokazuju da se ispitanica prebacila s temeljnog jezika na jezike – goste (ukrajinski i hrvatski) 340 puta, odnosno s njemačkog na hrvatski prebacila se 141 put, a s njemačkog na ukrajinski 178 puta. Također, budući da postoje sličnosti između hrvatskog i ukrajinskog jezika, za pojedine primjere prebacivanja nije bilo moguće odrediti je li riječ o prebacivanju na hrvatski ili ukrajinski jezik, već su kao posebna kategorija analizirane srodnice, odnosno riječi koje dijele oblik i značenje u dva jezika (npr. riječ *deset* u hrvatskom i ukrajinskom). U govoru ispitanice pronađen je 21 primjer srodnica (primjer 3).

Primjer 3

- I: **Noch mal!**
(Još jednom!)
O: **ŠTA noch mal?**
(Što još jednom?)
I: **DESET?**

Uspoređujući dobivene rezultate sa sličnim istraživanjima, broj uočenih prebacivanja prilično je visok. Rad je nadalje usmjeren na mjesto prebacivanja kodova neovisno o polaznom jeziku.

8.2.3. *Prebacivanje kodova prema mjestu prebacivanja*

Međurečenično prebacivanje

U daljnjem se tekstu bavimo prebacivanjem kodova s bilo kojeg na bilo koji od tri jezika koje ispitanica koristi, bez utvrđivanja pretežno temeljnog

jezika komunikacije. Od ukupno 455 prebacivanja kodova sa sva tri jezika koje ispitanica koristi, pronađeno je 98 pojava međurečeničnog prebacivanja (primjer 4). Za razliku od preostala dva tipa prebacivanja kodova prema mjestu prebacivanja, rjeđe pojave međurečeničnog prebacivanja mogu se pripisati rijetkoj proizvodnji složenih rečenica, posebice u hrvatskom i ukrajinskom jeziku (što se može pripisati ispitanicinu slabijem znanju hrvatskog i ukrajinskog jezika), a što nije neobično ni s obzirom na dob ispitanice (Bowerman, 1979: 286). Za razliku od hrvatskog i ukrajinskog, ispitanica proizvodi složene rečenice na njemačkom, svom najjačem jeziku.

Primjer 4

I: **Das ist besser.** (.) Tato, MOŽEŠ OVO...?

(Ovo je bolje.)

O: AH VIDI, NISAM NI VIDIO. TREBA UZETI DRUGI.

I: **Sie wollen, die Mädchenfarbe.**

(Oni žele boju za djevojčice.)

O: [MI] HOĆEMO CURICU NAPRAVITI.

I: DA, BUDEMO CULICE [CURICE] NAPLAVIT [NAPRAVITI]. (.) **Das ist noch mal umgefallen?! Nein.**

(Ovo

je opet palo?! Ne.)

O: I GDJE ĆU SAD STAVIT OVE?

Napominjemo da ispitanica određene izraze upotrebljava gotovo uvijek na istom jeziku pa tako ukoliko kratko odgovara, njezini su odgovori na hrvatskom: „Da.“ ili „Ne.“ te ukoliko doziva oca, ispitanica koristi ukrajinsku riječ „Tato“. Navedeni slučajevi nisu tretirani kao prebacivanje kodova, čini se da su to fiksirani, odnosno zamrznuti izrazi kako navodi Gumperz (1982).

Unutarrečenično prebacivanje

Unutarrečenično prebacivanje među svim trima jezicima ispitanice pojavilo se 356 puta u analiziranom slušnom zapisu (primjeri 5 i 6). U usporedbi s međurečeničnim prebacivanjem, unutarrečenično prebacivanje brojčano je znatno više zastupljeno što je u skladu s drugim istraživanjima (npr. Koban, 2013; Vihman, 1985). Poplack (1980) je u svojem istraživanju uočila razliku između spolova u zastupljenosti unutarrečeničnog prebacivanja pa tako navodi da ženski spol preferira unutarrečenično prebacivanje (56 %) dok se kod muškog spola uočava samo jedna trećina unutarrečeničnog prebacivanja.

Primjer 5

I: Hm...**Papo, muss [es muss] die** ΦΙΛΕΤΟΒΑ **sein.**
(Hm...Tata, mora biti ljubičasta.)

Ispitanica je govorila o ljubičastoj bojici zbog čega je vjerojatno upotrijebila određeni član u ženskom rodu.

Primjer 6

I: Du БУДУ DOBICA [DOBRICA], **aber ich war noch** DOBICA [DOBRICA].
(Ti ćeš biti dobrica, ali ja sam bila još dobrica [još bolja].)

Ovaj je primjer zanimljiv i zbog toga što oprimjeruje trojezično prebacivanje kodova. Trojezično prebacivanje kodova ipak je nešto rjeđa pojava u trojezične djece (npr. v. Ivir-Ashworth, 2006).

Prebacivanje unutar riječi

Dok su međurečenično i unutarrečenično prebacivanje poprilično zastupljeni, u analiziranom govoru ispitanice pronađen je samo jedan primjer prebacivanja unutar riječi (**geBACAT**, primjer 7)

Primjer 7

I: **Jetzt pass auf! Und los!**
(Sada pazi! I hajdemo!)
O: VISOKO NE SMIJEŠ BACAT. [NE SMIJEŠ VISOKO BACITI.]
I: **Ich hab** VISOKO {**geBACAT**.
(Ja sam visoko bacila.)
O: {ZNAM, ALI NE SMIJEŠ!

Oblik *gebacat* nastao je dodavanjem prefiksa *ge-*, koji odgovara obliku prošlog participa korištenog uz pomoćni glagol (*habe*), koji se koristi za oblikovanje njemačkog perfekta i glagola *bacati* u hrvatskom jeziku. Redoslijed riječi u rečenici također odgovara njemačkom jeziku. U ovom primjeru, prošli particip oblikovan je dodavanjem prefiksa *ge-* i sufiksa *-t* glavnom glagolu. Ispitanica dodaje *ge-* glavnom glagolu no na kraju se nalazi *-t* za koji je teško odrediti je li riječ o sufiksu, ili ga dodaje zbog oblika koji je njezin otac netom prije upotrijebio.

8.2.4. *Prebacivanje i vrsta riječi*

Usredotočujući se na vrste riječi kod kojih dolazi do prebacivanja kodova (tablica 1), pronađeno je najviše primjera prebacivanja u slučajevima kada

ispitanica upotrebljava imenice (93 puta). Iza imenica, najčešća vrsta riječi koje realizira u trenutku prebacivanja kodova su glagoli (39 puta), kod kojih se upotreba pomoćnog glagola na jednom jeziku (najčešće ukrajinskom) te glavnog glagola na drugom jeziku često pojavljuje u govoru ispitanice. Iza glagola, prema učestalosti uporabe pri prebacivanju kodova, slijede zamjenice (16 puta) kod kojih je uočena pravilna upotreba prema padežima, zatim pridjevi (19), prilozi (10), veznici (9) te prijedlozi (2).

Tablica 1. Primjeri u kojima se očituje realizacija određenih vrsta riječi pri prebacivanju kodova (primjeri su popraćeni bilješkama)

Vrsta riječi pri prebacivanju	Izričaj	Prijevod
Imenice	Die CULICA [CURICA] ist fertig!	Curica je gotova!
	Ich mach GLUPSOTI [GLUPOSTI]!	Ja radim gluposti!
Budući da je riječ <i>CULICA</i> ženskog roda, uz navedenu riječ ispitanica je upotrijebila član u ženskom rodu <i>die</i> te se tako član na njemačkom jeziku slaže s imenicom na hrvatskom jeziku, a ne prijevodom na njemački jezik, koji nosi srednji rod <i>das Mädchen</i> (djevojčica).		
Glagoli	А Я БУДУ zähl n [zählen]!	A ja ću brojati!
	Tato, MOŽEŠ MENE zeigen, MOŽEŠ?	Tata, možeš li mi pokazati, možeš li?
Ispitanica koristi pomoćni glagol na ukrajinskom jeziku.		
Zamjenice	Welche [hast du] gekauft MENE?	Koji si meni kupio?
	Willst du MOJE Lasagna essen?	Hoćeš li pojesti moje lazanje?
Pridjevi	Я БУДУ klasse .	Ja ću biti odlična.
	Doch, doch. Sie lieben LUŽNO [RUŽNO]. Der Felix liebe LUŽNO [RUŽNO]. Sie mögen alle Fabn [Farben].	Da, da. Oni (dječaci) vole ružno. Felix voli ružno. Oni vole sve boje.
Prilozi	IMA viel MJESTA!	Ima puno mjesta!
	JA HOĆU TI MENE oben .	Želim da me ti (staviš) iznad.
Veznici	Aber OVO BIJELO AUTO.	Ali ovo bijelo auto.
Prijedlozi	ZNAŠ ONU von ...ahm...?	Znaš onu od...ahm...?

Dobiveni rezultati u suprotnosti su s rezultatima Ivir-Ashworth (2006), no u skladu s Redlinger i Park (1980) i Berk-Seligson (1986) čiji su ispitanici najčešće pri prebacivanju kodova proizvodili imenice. Romaine (1989)

navodi kako je moguće da su imenice najčešća vrsta riječi kod kojih dolazi do prebacivanja jer je, prema autorici, upravo ta vrsta riječi bez sintaktičkih ograničenja. Usporedimo li ostale vrste riječi, u Poplackovu se istraživanju iza imenica nalaze veznici kao druga najčešća vrsta riječi realizirana pri prebacivanju kodova, dok se u govoru ispitanice veznici očituju kao vrlo rijetka vrsta riječi proizvedena pri prebacivanju, što je u skladu s istraživanjem autora Redlinger i Park (u njihovu istraživanju veznici su najrjeđe realizirana vrsta riječi pri prebacivanju kodova). Također, u rezultatima ovog istraživanja glagoli se nalaze iza imenica dok su u Poplackovu istraživanju oni na trećem mjestu, odnosno iza imenica i veznika. U istraživanju Redlinger i Park glagoli se nalaze u sredini, točnije na petom mjestu prema učestalosti prebacivanja vrste riječi, dok se na drugom mjestu, iza imenica, nalaze prilozi.

9. ZAKLJUČAK

Istraživanja govora višejezične djece nepresušani su izvor informacija o načinima na koje takva djeca pristupaju komunikaciji s govornicima različitih jezika. Lakoća s kojom se naizgled nose sa svojom prirodnom višejezičnom sredinom ne prestaje oduševljivati. Na temelju istraživanja strategija koje su višejezična djeca često prisiljena samostalno otkriti, a pomoću kojih se nose s povremeno otežanom komunikacijom, moguće je utvrditi uzorke ponašanja koji su u takvim uvjetima prirodni te tako utvrditi načine na koje se ostaloj višejezičnoj djeci može pomoći u komunikaciji. Važno je da obitelji u kojima ta djeca odrastaju znaju da su navedene strategije prirodan način na koji višejezična djeca rješavaju komunikacijske poteškoće.

U vezi s nastavkom istraživanja opisanog u ovom radu, potrebno je naglasiti da se obitelj ispitanice u međuvremenu proširila te je ispitanica dobila brata, pa bi stoga bilo zanimljivo pratiti u budućnosti kako će se razvijati bratov govor te ga usporediti sa sestrinim govorom. Zanimljivo bi bilo istražiti i razgovor između ispitanice i njezina brata, odnosno ispitati na kojem jeziku njih dvoje međusobno razgovaraju te dolazi li do prebacivanja kodova u tom razgovoru.

Na kraju bismo posebno istaknuli da bi rezultati opisanoga istraživanja mogli biti korisni i za poučavanje stranih jezika, konkretno za primjenu komunikacijskih strategija uočenih u ovom istraživanju u komunikaciji u razredu, odnosno tijekom procesa učenja. Velik dio praktičara smatra da prebacivanje kodova nije poželjno koristiti u razredu. No, upravo se ta komunikacijska strategija pokazala kao najčešća u ispitanice u opisanome istraživanju te joj najviše koristi u rješavanju komunikacijskih poteškoća, koje su vrlo česte i u razredu. To ne znači, naravno, da treba podržati intenzivnu uporabu materinskog jezika u razredu, no možda se učenicima može dopustiti povremena uporaba prebacivanja kodova kao komunikacijske strategije. S druge strane, mimika, kao druga najčešća komunikacijska strategija koju

ispitanica koristi je strategija koja se smatra poželjnom u razredu te ovo istraživanje također potvrđuje njezinu učinkovitost. Konačno, nadamo se da će rezultati ovoga istraživanja biti korisni učiteljima koji u svojem razredu imaju višejezične učenike u razumijevanju kompleksnosti komunikacije u te djece.

ZAHVALE

Veliko hvala obitelji koja nas je primila u svoj dom kao i našoj ispitanici, djevojčici vedrog duha i nadahnuću ovoga rada. Osobito smo zahvalne ocu naše ispitanice koji je bio uz nas u svim etapama istraživanja i pomogao nam u interpretaciji govora njegove kćeri. Također, veliko hvala Magdaleni Kovačić, studentici hrvatskog podrijetla iz Austrije koja je transkribirala dio govora djevojčice te izv. prof. dr. sc. Damiru Veličkom, koji nam je pomogao pri tumačenju primjera na njemačkome jeziku.

LITERATURA

- Barnes, D. J. (2006) *Early Trilingualism: A Focus on Questions*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Berk-Seligson, S. (1986) Linguistic constraints on intrasentential code-switching: A study of Spanish/Hebrew bilingualism. *Language in Society* 15, 313–348.
- Bhatia K., T. i Ritchie C., W. (2013) *The Handbook of Bilingualism and Multilingualism*. West Sussex: Blackwell Publishing, Ltd.
- Bolonyai, A. (1998) In-Between Languages: Language Shift/Maintenance in Childhood Bilingualism. *International Journal of Bilingualism* 2 (1), 21–43.
- Bowerman, M. (1979) The acquisition of complex sentences. U Garman, M. i Fletcher, P. (ur.) *Studies in Language Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press, 285–305.
- Cvikić, L., Jelaska, Z. i Kanajet Šimić, L. (2010) Nasljedni govornici i njihova motivacija za učenje hrvatskoga jezika. *Croatian Studies Review* 6, 113–127.
- Davidiak, E. (2010) *One? ¿Dos? Drei! A study of code switching in child trilingualism* (Doctoral thesis). University of Iowa. <http://ir.uiowa.edu/etd/484/> (28.03.2018.).
- Grosjean, F. (1982) *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism*. Cambridge: Harvard University Press.
- Grosjean, F. (2008) *Studying Bilinguals*. Oxford: Oxford University Press.
- Gumperz, J. J. (1982) *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hoffmann, C. (1985) Language acquisition in two trilingual children. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 6 (6), 479–495.
- Ivir-Ashworth, K. (2006) Trojezično usvajanje hrvatskoga jezika: prikaz slučaja. *LAHOR* 2 (2), 159–166.
- Jelaska, Z. (2005) Materinski, drugi, strani i ostali jezici. U Jelaska Z. i suradnici, *Hrvatski kao drugi i strani jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 25–38.
- Jelaska, Z. (2012) Ovladavanje materinskim i inim jezikom. U Češi, M, Cvikić, L. i Milović, S. (ur.) *Inojezični učenik u okruženju hrvatskoga jezika. Okviri za uključivanje inojezičnih učenika u odgoj i obrazovanje na materinskom jeziku*. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 19–34.
- Jelaska, Z. (2014) Vrste nasljednih govornika. *LAHOR* 17, 83–105.
- Karabin, P. i Cergol Kovačević, K. (2016) Quadilingual experience of Albanian minority speakers in Croatia. *Hungarian Journal of Applied Linguistics* 16 (2), 1–14.
- Klimpfinger, T. (2009) "She's mixing the two languages together" - Forms and Functions of Code-Switching in English as a Lingua Franca. U Mauranen, A. i Ranta E. (ur.) *English as a Lingua Franca: Studies and Findings*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 348–372
- Koban, D. (2013) Intra-sentential and inter-sentential code-switching in Turkish-English bilinguals in New York City, U.S. *Social and Behavioral Sciences* 70, 1174–1179.
- Le Pichon-Vorstman, E., De Swart, H., Ceginskas, V. i Van Den Bergh, H. (2009) Language Learning Experience in school context and metacognitive awareness of multilingual children. *International Journal of Multilingualism* 6 (3), 258–280.

- Le Pichon-Vorstman, E. (2010) *What children know about communication: A language biographical approach of the heterogeneity of plurilingual groups*. Utrecht: LOT.
- Ljubešić, M. (1992) Prilog poznavanju migrantske dvojezičnosti. *Migracijske teme* 8 (1), 55–67.
- Medved Krajnović, M. (2010) *Od jezojezičnosti do višejezičnosti: Uvod u istraživanje procesa ovladavanja drugim jezikom*. Zagreb: Leykam International.
- Myers-Scotton, C. (1992) Comparing codeswitching and borrowing. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 13 (1–2), 19–39.
- Myers-Scotton, C. (1993) *Social Motivations for Codeswitching. Evidence from Africa*. Oxford: Clarendon Press.
- Myers-Scotton, C. (2006) *Multiple Voices: An Introduction to Bilingualism*. Malden: Blackwell Publishing.
- Montrul, S. (2013). Bilingualism and the heritage language speaker. U Bhatia K., T. i Ritchie C., W. (ur.) *The Handbook of Bilingualism and Multilingualism*. West Sussex: Blackwell Publishing, Ltd., 168–191.
- Navracsics, J. (1999) *The Acquisition of Hungarian by Trilingual Children* (Unpublished doctoral thesis). Veszprém: Janus Pannonius University of Pécs.
- Novak Milić, J. (2017) Roditeljski stavovi prema hrvatskome kao nasljednome jeziku u Australiji. Održana prezentacija na 31. Internacionalnoj konferenciji Hrvatskog društva za primijenjenu lingvistiku. Rijeka, 4. – 6. svibnja 2017.
- Pavlenko, A. (2005) *Emotions and Multilingualism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pavličević-Franić, D., Gazdić-Alerić, T. i Aladrović Slovaček, K. (2012) Jezične kompetencije učenika u hrvatskoj nastavi u inozemstvu. *Napredak: časopis za pedagoški teoriju i praksu* 153, 163–185.
- Paradis, J. (2007). Early bilingual and multilingual acquisition. U Auer, P. i Wei, L. (ur.) *Handbook of Multilingualism and Multilingual Communication*. Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co., 15–45.
- Poplack, S. (1980) Sometimes I'll start a sentence in Spanish y termino en español: toward a typology of code-switching. *Linguistics* 18 (7/8), 581–618.
- Redlinger E., W. i Park, T. (1980) Language mixing in young bilinguals. *Journal of Child Language* 7 (2), 337–352.
- Romaine, S. (1989) *Bilingualism*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Škevin, I. i Jazidžija, A. (2017) Linguistic and social-identity aspects of code-switching: The case of Zadar's speakers of the Venetian dialect. U Cergol Kovačević, K. i Udier, S. L. (ur.) *Applied Linguistics Research and Methodology. Proceedings from the 2015 CALS conference*. Frankfurt: Peter Lang Edition, 225–240.
- Valdés, G. (2000) Bilingualism and language use among Mexican Americans. U McKay, S. L. i Saulling, C.W. (ur.) *New immigrants in the United States: Readings for Second Language Educators*. New York: Cambridge University Press, 99–136.
- Vihman, M. M. (1985) A Developmental Perspective on Code-Switching Conversations between a Pair of Bilingual Siblings. *Teachers of English to Speakers of Other Languages, Inc. (TESOL)*, 19 (2), 371–373.